

Petr Pelčák

Jsem nejšťastnější v roli opraváře

Při rozhovoru precizně formuluje, poznáte na něm nadání architekta pro strukturu. Zároveň se ale dovede rozvášnit. To když vypráví o tom, jak naše společnost sama sobě znemožňuje stavět města. Na srdci mu leží kvalita bydlení, kterou propojuje s kvalitou společnosti. Nechce vynášet soudy – ale ve svých názorech je radikální. Působí jako architekt, ale i jako teoretik a autor průrazných statí. Rozhovor vznikl v pražské pobočce jeho brněnské firmy. Téma osudu a času se objevovalo v úvahách, co jsme jako společnost promeškali – a co s tím ještě můžeme udělat.

Napsal jste, že město je zhmotněná forma života společnosti. Jak se během vaší profesionální dráhy tato teze naplňovala?

Když v roce 1986 začínal můj profesionální život, s několika kolegy s podobnými názory na architekturu jsme se velmi usilovně snažili vyhnout projektování panelových staveb. Jednak nám přišlo nedůstojné, aby lidé po celé zemi bydleli v jednom typu domů, to nám připadalo nelidské. A potom, panelové domy ničily město, nepřizpůsobovaly se mu, ta sídliště nebyla městským prostorem. Většina okresních měst v České republice je zničená tím, že zůstalo památkově chráněné jádro, historické náměstí, a zbytek se zbořil a postavilo se tam sídliště.

Panelové domy se dnes už nestaví. Znamená to, že i společnost se změnila?

Panelové domy se opravdu nestaví, ale máme stále tytéž předpisy, takzvané OTP – obecně technické požadavky na výstavbu. Tyto předpisy z doby komunismu jsou hodně přizpůsobená stavbě sídlišť. Umožňují stavět sídliště, ale neumožňují stavět město, a to je obrovský problém, aniž si to ta společnost uvědomuje. Možná to vědí jenom architekti. My nemůžeme stavět bloky s ulicemi, to, co vytváří klasický charakter města, protože to odporuje této základní legislativě. Jedinou výjimkou je Praha, která má podle Stavebního zákona právo mít své vlastní stavební předpisy, a ty si také vytvořila a vyhlásila, a díky nim lze stavět bloky a ulice. A co se otázky ohledně společnosti týká, je naprosto absurdní situace, že společnost sama sobě, svým vlastním předpisem znemožňuje stavět.

V čem jsou ty předpisy absurdní?

Nařizují například stavět všechny byty osluněné. Každý blok má ovšem severní stranu, která nikdy osluněná být nemůže. Navíc nyní stále víc lidí ví, že mít byt na sever je výhodou stranu je velmi příjemné, ale naše legislativa to nedovoluje. V jiných evropských zemích takový předpis neexistuje, ta situace je strašná a velmi smutná. Všichni se v létě jezdíme dívat do Itálie, do Francie do starých měst, kde se cítíme dobře. Takhle bychom chtěli bydlet, jenže naše společnost znemožňuje klasická města s bloky a s ulicemi stavět.

Znamená to, že ve světě stavebních předpisů jako by žádný čas neuplynul?

Neuplynul, a ministerstvo pro místní rozvoj se velmi intenzivně brání změně. Nechápu proč.

Ty předpisy ovšem vycházejí z dědictví avantgardních, levicových architektů, kteří chtěli zajistit zdravé bydlení pro každého.

To je ten strašlivý osud moderny a modernismu. Na začátku málokdo pochyboval o tom, že ideje socialismu jsou ideje humanitní, a skončilo to koncentračními tábory v nacistickém

Německu a gulagy v komunistickém Sovětském svazu. Ve většině oblastí modernismu došlo ke krachu idejí, které se obrátily proti člověku. Bohužel dvacáté století bylo velice paradoxní a velice tragické. V architektuře se sice nezabýjeli lidé, ale zabýjela se naše města a naše prostředí. Ve většině měst zbylo historické náměstí a kolem stojí sídliště. V nemocném těle nemůže žít zdravý duch. Duch našeho národa není v dobré kondici, je nějakým způsobem postižený a nemocný, ale jak může být zdravý, když země, ve které žijeme, je vesměs zplundrovaná a zmrzačená.

Předpisy zůstal stejné, ale naše společnost se za posledních třicet let přece jen proměnila, ne?

Bohužel ta společnost byla záměrně rozbita. A postižena byla zejména střední třída, která je stabilizátorem, nositelem hodnot, protože velký počet inteligentních lidí emigroval. Po roce 1948 ty počty vůbec udávány nejsou, po roce 1968 šlo prý až o dvě stě tisíc lidí, údajně hlavně vysokoškoláků. Ty emigrační vlny šly co generaci. Společnost zůstala v troskách, její struktura přestala existovat. Lidem vzali majetek, což je to, co člověka nejvíc poutá k historii, k tradici, k místu. To je to, co člověka nutí starat se o své osvětí, o své okolí. Tohle všechno diktatura zničila. Jsou společnosti, které mají těžiště dané střední třídou. Pořád ještě mají tradičnější sdílené hodnoty. My jsme se rychle adaptovali na výkonnost a ziskovost, v tom jsme, myslím, velmi dobří. Jsme velmi vhodný národ pro kapitalismus, protože dokážeme dřít. Jenže zisk a peníze, to nejsou jediné hodnoty, a to ty ukotvenější, tradičnější, stabilnější společnosti vědí. Peníze zajišťují člověku určitou svobodu, ale to není všechno.

Tvrdíte, že architektura by měla být půvabná. Nejdete proti duchu doby? A rozumí veřejnost vůbec tomu, co je to půvab v architektuře?

Avantgarda s tím svým rovnostářským, sociálním patosem, že architektura by měla v první řadě sloužit všem stejně, vlastně vyrušila různou formu staveb pro různé účely. Všechno mělo jeden funkcionalistický kabát a to vedlo k tomu, že společnost přestala architektuře rozumět. Když trafostanice vypadá stejně jako kaple, tak člověk nenajde k těm stavbám žádný vztah. A to se stalo.

Jak se s tím naše společnost může vyrovnávat? Navíc, kdysi tu byl tlak avantgardních architektů – a dnes je tu tlak developerů.

Developer se stal pro českou společnost velmi negativním subjektem, skoro nadávkou, chápe se někdo, jehož existence je založená na nepřiměřené tvorbě zisku. Jenomže ono to tak není. Města vždy stavěl developer, už od středověku. Jestliže Pardubice postavil místní aristokrat, dokonce s prefabrikovanými terakotovými materiály na výzdobě fasád, tak co je to jiného než development? Města v devatenáctém století stavěli stavitelé, kteří byli zároveň podnikatelé. Bylo to pár mužů, a postavili celé čtvrti měst, totéž za první republiky. Města vždycky stavěl soukromý sektor a na konci té motivace byl zisk. Byl to jen způsob podnikání, jako někdo vyrábí auta, tak někdo staví domy.

V čem je tedy problém?

Ten problém je, že normálně pouze část zástavby by měl stavět privátní development. Další část stavební produkce by měl totiž realizovat veřejný sektor. Jsou to zejména stavby, které nemají ten komerční cíl: školské, kulturní budovy, stavby pro volný čas, třeba i sociální byty. Jenže u nás žádný program sociálního bydlení neexistuje. V západní Evropě tenhle obrovský

stavební segment živí běžná architektonická studia. – A druhý problém je, že naše společnost si není vědomá toho, co je architektura. A kdo je architekt.

Jak se to projevuje?

Veřejné stavby se zadávají týmž projektantům, kteří staví logistické areály. Pokud je jediným kritériem nejnížší cena projektu, tak tu nejnížší cenu nabídne ten, kdo je ochoten to udělat v nejkratší době a s nejmenší námahou.

Takže kritériem je vlastně čas?

Ano, cena je jen promítnutím času, který je tomu zpracovatel ochoten věnovat. To znamená, že soutěž o nejnížší cenu je soutěž o nejnížší kvalitu. Zvítězí nejvíce odbytý projekt od někoho, koho to vůbec nezajímá. V západní společnosti jsou projektanti, kteří projektují logistické a skladové areály, což nemá nic společného s architekturou. A pokud si chce společnost pořídit stavbu, která má kulturní rozměr, tak to dá jen skutečným architektům, kteří chtějí dělat architekturu a kteří prokázali, že architekturu dělají. Zadává se to úplně jiným způsobem, už předem se ví, jak ten návrh bude vypadat.

Na začátku tedy stojí vize?

Ano, jenže velký problém zdejších developerů je to, že města nemají žádnou rozvojovou politiku nebo představu rozvoje. Vezměme si třeba jako příklad Hafen v Hamburku. Jde o velkou část města, postavenou v bývalých přístavech. Město ovšem mělo jasnou představu o podobě té čtvrti. Napřed proto skoupilo všechny pozemky, pak vybudovalo veškerou infrastrukturu včetně silnic, a potom vypsalo požadavky na jednotlivé stavby. Mohlo na ně vypsát investorskou soutěž, protože mělo všechno pod kontrolou a mohlo si klást požadavky, co tam stavět. Jestli to má být bytový dům, nebo domov důchodců, jestli má mít fasádu cihelnou nebo omítanou.

A u nás to obvykle vypadá jak?

Města si obvykle vynutí, aby developeri celou infrastrukturu stavěli za svoje peníze. Neinvestují do svého vývoje, do své infrastruktury. Všechno si nechají postavit od developera, a pak se to zadarmo předá do správy města. Nemají tedy nástroj, jak klást developerovi podmínky, a je to vlastně neetické, protože si nechávají dávat to, co by měli vybudovat sami. Ta hra je nevyrovnaná. Navíc to znamená, že developer má se stavbami daleko větší náklady, protože kromě vlastních domů pořizuje ještě infrastrukturu, kterou pak předá zadarmo městu. Ty byty jsou pak dražší.

Mezi projekty vašeho studia jsem viděl malou kapli sv. Vendelína, kterou jste projektoval jako soukromou zakázku. Jak to probíhalo?

Stavebník kaple chtěl uctít památku svých předků, pronásledovaných v padesátých letech na vesnici komunisty. Poznal jsem ho už před skoro čtvrt stoletím, kdy jsme stavěli budovu pro Povodí Moravy v Olomouci. Byl tehdy náměstkem ředitele, staral se o naši stavbu a rozuměli jsme si. Pak jsme se navzájem ztratili a on po čtvrt století zavolal do kanceláře, jestli může přijít a jestli bych měl zájem o stavbu soukromé rodinné kaple. Postavil si ji vlastníma rukama. Je to muž, kterému je sedmdesát let, je nesmírně šikovný, nesmírně vitální, ovšem byla to pro něj velká výzva. Odlévalo se to z betonu do bednění, které bylo sestavené z kmenů stromů. Byla to naprosto mimořádná stavba, byť úplně malinká.

A shodli jsme se na tom, co je půvabné?

On především přesně určil to místo, kde bude kaple stát. To byla vlastně jediná jeho podmínka. Zdálo se mi skvěle vybrané, protože nám šlo o to, vytvořit místo v krajině. Stavět ve volné krajině je těžké, tam se nemáte jako architekt moc čeho chytit, kdežto ve městě pořád na něco navazujete, jste v kontextu. Vlastně mi neřekl, jak by stavba měla vypadat, ale podrobně jsme probrali každou fázi rozpracování projektu. On se pak vždycky na měsíc odmlčel a já nikdy nevěděl, jestli po tom měsíci přijde a budeme pokračovat dál. Diskuse se stavebníkem jsou hrozně důležité, stavba je vždycky taková, jaký je stavebník. Některými věcmi jsem ho překvapil – třeba tím, že to bude odlévané do betonu. Tím jsem překvapil i sám sebe. Určitě to pro něj byla věc, které musel napřed porozumět a zvyknout si na ni, ale nakonec si sám udělal bednění a sám si to se dvěma přáteli stejného stáří, nebo ještě staršími, odlil.

A proč jste se rozhodl pro ten beton?

To místo je v podhůří Oderských vrchů, na samotě, na vídrholci a já jsem chtěl, aby ta stavba obstála i materiálně. Aby v té krajině vydržela, aby vydržela všechno, aby ta hmota byla stálá a neměnná, ať se děje, co se děje. A nakonec protože na bednění se použily kmeny stromů, tak to byla možnost, jak přírodu do té kaple doslova vepsat.

Jaké bydlení jste si zvolil sám pro sebe?

Žijeme v rodinném domku, který jsem si sám vyprojektoval. Ten dům je ve velké zahradě a zároveň je ve městě. Já jsem nechtěl žít za městem, jsem městský člověk, a měl jsem velké štěstí. Domek je to malinký, s relativně velkou zahradou, a je odtamtud krásný výhled na město. Vychovali jsme tam dva syny, kteří na té zahradě strávili to dětství.

Takže to je pro vás ideální bydlení?

Za ideální bydlení považuji velký byt v domě z konce devatenáctého století, který má čtyři prostorné místnosti, které můžete využívat, jak chcete. Všechny jsou propojené dveřmi, a můžete v nich mít dětský pokoj, pracovnu, nebo tam třeba můžete vy nebo děti hrát s kapelou. Z oken koukáte do nějaké hezké ulice. Jsou tam hezké detaily, staré dveře, staré kliky. Je tam to, co dělá město městem. Vy máte svobodu, jak s tím nakládat, a když vám něco začne téct ze střechy, tak zavoláte správci domu a ne že budete měsíc shánět řemeslníka, nejste otrokem stálé údržby rodinného domu.

Když se podíváte zpátky v čase, jak hodnotíte svůj vývoj, kterým jste prošel? Když jsem se díval na velké projekty vašeho studia, tak to je bezpochyby současná architektura.

Nepoužívají se tam podobné metod jako u panelových domů? Není to montované, není to z prefabrikátů?

Montované to není, ani z prefabrikátů to není, jenže největší problém současného stavění je jinde. Když se podíváte na jakoukoli čtvrť z devatenáctého století nebo z první republiky, tak ty domy mají skutečně svůj půvab. Jsou v nich kvalitní, dřevěná okna. Nesou tam kvalitní omítky. Mají možná hezký sokl z umělého kamene, což byly v té době úplně běžné věci, nikoli drahé věci. A to my už dnes nemáme. Nemáme normální hezká okna, nemáme hezké omítky, protože na zatepleném domě nemůžete hezkou omítku udělat. Dům, který m na sobě polystyren, nemůžete omítnout. Na ten polystyren ani nemůžete dát v přízemí dát umělý kámen teraco. Dnes nemáme ty obyčejné věci, které dřív vytvářely obyčejnou každodenní

kvalitu architektury. Při zateplování se dřevěná okna vytrhají a dají tam plastová, místo hezké omítky tam bude polystyren a ten se natře nějakou stěrkou na polystyren.

Nedá se něco zachránit alespoň kompozicí stavby nových domů?

Ono to skutečně není dané jenom rozvrhem té stavby, jejím průčelím a podobně, je to dané těmi materiály, ze kterých je ta stavba vystavěná. V dnešní době nejsou normální kvalitní materiály k dispozici. Potýkáme se s tím a hledáme různé triky. Je pravda, že dnešní stavby nejsou prefabrikované jako panelový dům, ale třeba administrativní stavby jsou montované z fasád, které jsou často skleněné, a tudíž co nejtěsnější, hluboké nějakých dvanáct, osmnáct centimetrů, aby se tam vešla izolace. Ten dům je smotovaný jako auto.

Co to způsobí?

Takový dům najednou nemá plasticitu, nemá stíny, nemá to základní, co má architektura mít, tedy výpověď o nesení hmoty. Tedy tektoniku. Estetika architektury, to byla její tektonika, což je vlastně estetické vyjádření nesení tíže. To se dnes úplně vytratilo. Smontovaná budova je plochá, je to vlastně plochá krabice, ve které se hrozně špatně žije. Často je skleněná, takže je v ní vedro. Ty krabice se zevnitř zatahují závěsy a polepují novinami, protože ti chudáci vevnitř nemají, jak si to zaclonit. Takhle se dnes staví, a my se snažíme jít přesně opačnou cestou. Bojujeme s tím, což není vždycky jednoduché, protože sortiment stavebních výrobků je daný. Je to spíš strojírenství než stavebnictví a řada investorů a developerů si myslí, že takhle je to správně. Řada investorů si postaví skleněnou administrativní budovu a pak zjistí, jaký je to nesmysl, protože musí spotřebovat spoustu elektrické energie na chlazení. Někde jsou už tak poučení, že uvažují o zakázání skleněných fasád z důvodu obrovské energetické náročnosti a tudíž neudržitelnosti v rámci přirozené ekologie.

V zahraničí?

V zahraničí.

Když bychom se naopak podívali do budoucna, co byste si představil jako sen, jako ideální stav? A co by se muselo změnit, aby se stal skutečností?

Já myslím, že by se měla změnit naše mentalita. Ta je naším největším nepřítelem, protože když člověk něco chce, tak to vždycky dokáže. A platí to o jedinci jako o společnosti. U společnosti je důležité, jaké má hodnoty a cíle, a co pro ně obětuje. Já bych si hrozně přál, aby se změnil náš vztah k místům a rozpadající se města se opravila. Já jsem nejšťastnější, když můžu jako architekt něco opravovat. Rozbitou ulici nebo nějaké místo, třeba v krajině, které nefunguje. A člověk tam ještě vidí, jak to bylo dřív hezké. Jsem nejšťastnější v roli opraváře. Velmi bych si přál vidět naše města opravená.

Co tomu brání?

Bojím se, že si vůbec neuvědomujeme, co to město je. Myslíme si, že město je místo, kde bydlí hodně lidí pohromadě. Obávám se, že český člověk se cítí šťastný na sídlišti, protože si myslí, že když kolem bydlí řada lidí a když tam má supermarket, kam si dojde přes ulici nakoupit, tak že je to komfort městského života. A vůbec neví, že komfort městského života spočívá ve způsobu trávení volného času, v tom, že je po ruce kultura. Jde o pestrost těch nabídek, o hustotu zážitků, čili přesně o to, co na sídlišti není. Právě to zničila avantgarda.

Přesto jsou tam někteří lidé zřejmě docela šťastní.

Já se právě nechci stavět nad ně. Koneckonců, já jsem také český člověk. Je mi ale smutno z toho, co by mohlo být. A není. Ve městě by každý člověk měl být hráčem městského života. Město se totiž musí užívat, a zároveň v něm člověk musí hrát určitou roli. Tedy – společnost musí chtít a umět užívat ten prostor adekvátním městským způsobem. A já mám obavu, že jsme tu schopnost trochu ztratili. Tu chuť to město užívat – a užívat si – a že vlastně nevíme, co to město je.

A podle vás...?

Město je největší kulturní fenomén, jaký společnost vytvořila. Je to zhmotnění všeho, zhmotnění tužeb, zhmotnění hodnot společnosti, zhmotnění kultury, architektury, ekonomie a víry.

A z pohledu času?

Město je zhmotněním našeho pohledu na minulost a na budoucnost. To všechno je město. A tuhle mnohvrstevnatost jsme přestali vnímat a přestali s ní umět zacházet. A myslím si, že v tom velkou roli hraje komunistická diktatura. Karel Teige v knize *Nejmenší byt* psal, že pro českou společnost je typický kavárenský život, protože Češi mají tak malé byty, že se nemůžou scházet doma. A co udělali komunisté jako první v roce 1948? Zavřeli všechny kavárny. Chtěli znemožnit, aby se lidé stýkali, chtěli znemožnit diskusi, chtěl lidi oddělit. A my jsme po těch dlouhých čtyřiceti letech ještě nenašli cestu zpátky. Samozřejmě, měli jsme jiné starosti, materiální. To chápu. Když si člověk o sto kilometrů dál ve Vídni vydělá sto dvacet tisíc měsíčně a u nás je průměrný plat pětadvacet tisíc měsíčně, tak samozřejmě tady má větší starosti než tam. Tomu rozumím, ale ta možnost užívat město je tam úplně jiná. Proto je mi líto osudu našich měst a mám o ně obavy.

Čekal jsem, že při pohledu do budoucnosti budete mluvit spíš o předpisech, materiálech, postupech, a vy mluvíte o společnosti. Dalo by se sumarizovat tak, že byste si přál, aby naše společnost přesněji viděla, přesněji cítila, a dokázala si přát něco víc, než co si přeje?

Ty předpisy si tvoří společnost sama. Předpisy jsou papírovou podobou našeho mentálního světa a našich hodnot. Legislativa klade na papír hodnoty, které naše společnost má. Neznám žádnou jinou společnost, která by měla tolik nesmyslných, protichůdných předpisů, a která by se tak alibisticky řídila jenom jimi. Jako bychom zapomněli používat zdravý rozum. Tady se každý bojí cokoli udělat a jenom alibisticky se ohání předpisy, což je cesta do pekel. Nepřehánějí-i pohádky a jsou-li podobenstvím světa, tak když bojuje dobro se zlem, jakýkoli krok k prosazení dobra musí být krokem aktivním. Pasivně se dobro neuchrání. A naše společnost se stala naprosto pasivní, z toho je mi smutno, a to by se mělo změnit.